

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПАСІЧНИК ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 37.018.554(09)=11/=13

**ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
(80-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки НАПН України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Редько Валерій Григорович,

Інститут педагогіки НАПН України,

завідувач лабораторії навчання

іноземних мов, м. Київ.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Кодлюк Ярослава Петрівна,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка,

професор кафедри педагогіки і методики початкового навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент

Калініна Лариса Вадимівна,

Житомирський державний університет

імені Івана Франка,

завідувач кафедри методики викладання іноземних мов та прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться 20 вересня 2011 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 20 серпня 2011 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються на міжнародній арені, вихід України до європейського та світового простору зумовили зростання інтересу до іноземних мов, посилення мотивації їх вивчення. Суспільство почало глибше усвідомлювати, що знання іноземних мов гарантує значні переваги для інтеграції до світової спільноти з ринковою економікою. У свою чергу ці процеси вимагають перегляду підходів до їх навчання, зокрема в середній школі, оскільки саме тут формуються базові механізми оволодіння ними як засобом міжкультурного спілкування, які в майбутньому будуть розвиватися і вдосконалюватися відповідно до особистісних потреб людини.

Одне із завдань забезпечення змісту іншомовної освіти в сучасній середній школі полягає у підготовці навчально-методичної літератури, оскільки результативність навчального процесу залежить від його дидактико-методичної підтримки. Чільне місце в системі навчання посідає підручник. Він є моделлю, яка відображає дидактичну структуру навчального процесу, а також забезпечує її практичну реалізацію. Підручник є не лише засобом повідомлення знань, формування умінь і навичок, що сприяє засвоєнню матеріалу, визначеного навчальною програмою, але й засобом розвитку творчої особистості, здатної самостійно приймати рішення та виконувати складні комунікативні завдання. Окрім практично-навчальної, він забезпечує реалізацію мотиваційної, освітньої, виховної та розвивальної функцій.

Історичний розвиток ідеї підручника детермінує появу додаткових дидактичних засобів (посібників, робочих зошитів), а також його альтернативних форм, які іноді не мають відображення у вигляді традиційної книги (програмних педагогічних засобів). Виконуючи різноманітні дидактичні функції у поєднанні з традиційним підручником як основним засобом навчання, вони сприяють ефективнішому засвоєнню учнями знань, умінь і навичок. З огляду на це проблему змісту підручників варто аналізувати комплексно, розглядаючи також і ті компоненти, що доповнюють його. Для позначення сукупності таких засобів пропонуємо використовувати термін „шкільна навчальна література з іноземних мов”.

Проблеми методів і способів конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов досліджували Н.П. Басай, І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, Н.І. Гез, Т.В. Голуб, П.Б. Гурвич, Л.В. Калініна, О.І. Литвинюк, Р.Ю. Мартинова, О.О. Миролібов, В.М. Плахотник, Т.К. Полонська, В.Г. Редько, О.І. Самойлюкевич, Т.Л. Сірик, Н.К. Складенко, А.П. Старков, Н.П. Чумак, С.П. Шатілов та ін. Окрім того, у щорічному виданні „Проблеми сучасного підручника” (з 1999 р.), у журналах „Іноземні мови” (з 1991 р.) та „Іноземні мови в навчальних закладах” (з 2002 р.) автори висвітлюють концепції своїх підручників і вказують на способи їх використання, розглядають проблеми створення

сучасної навчальної літератури з іноземних мов (Л.В. Биркун, О.Д. Карп'юк, А.М. Несвіт, З.Л. Павлюк, В.Г. Редько, Н.П. Чумак). Проте, як засвідчує аналіз, наявні праці не вичерпують усіх наукових проблем, пов'язаних із конструюванням змісту підручників з іноземних мов в Україні, а виявлення тенденцій його побудови ще не було предметом окремого дослідження. Досі не проводився ретроспективний аналіз цієї галузі, зокрема, не було здійснено її періодизацію, не визначені чинники впливу на добір змісту. Комплексного аналізу потребують дидактичні особливості конструювання змісту сучасної шкільної навчальної літератури з іноземних мов, яка має чітке спрямування на певну адаптацію як змісту, так і оформлення до європейських і світових стандартів. Окрім того, не була предметом окремого дослідження проблема ефективності використання підручників у комплексі з іншими засобами навчання, що і зумовило вибір теми дослідження „**Тенденції конструювання змісту підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів України (80-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України „Лінгводидактичне забезпечення навчання іноземних мов в основній школі” (державний реєстраційний номер 0105U000326).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Інституту педагогіки АПН України (протокол № 10 від 22.11. 2007 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 29.01. 2008 р.).

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати тенденції конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов в Україні у період 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Для реалізації поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати соціально-історичні передумови створення вітчизняної шкільної навчальної літератури з іноземних мов;
- 2) дослідити генезу становлення вітчизняної галузі конструювання змісту підручників з іноземних мов і розробити її періодизацію;
- 3) визначити дидактичні та методичні засади побудови змісту комунікативно-орієнтованих підручників;
- 4) обґрунтувати дидактичні передумови впровадження робочих зошитів і програмних педагогічних засобів як компонентів навчальних комплектів у процес шкільної іншомовної освіти;
- 5) проаналізувати опубліковані матеріали щодо якості змісту шкільних підручників з іноземних мов і сформулювати відповідні висновки.

Об'єкт дослідження – теорія та практика конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов в Україні у період з 80-х рр. XX ст. до початку XXI ст.

Предмет дослідження – дидактичні та методичні засади добору змісту навчання іноземних мов та його організація у шкільних підручниках у визначений історичний період.

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі **теоретичні методи дослідження**: *історико-педагогічний аналіз і синтез* – для визначення вихідних положень дослідження (об'єкта, предмета, мети, завдань); *проблемно-генетичний метод* – для простеження становлення проблеми підготовки вітчизняних шкільних підручників з іноземних мов і практики їх реалізації в освіті; *порівняльно-зіставний* – для визначення сутності поглядів різних учених і практиків на досліджувану проблему; *хронологічний* – для обґрунтування етапів конструювання змісту підручників і виявлення тенденцій розвитку цього процесу.

З метою аналізу змісту підручників, визначення основних положень їх концепцій використовувалися такі **емпіричні методи**: вивчення змісту нормативних документів, архівних даних, дослідження змісту підручників, спілкування з авторами шкільної навчальної літератури з іноземних мов, що дало змогу накопичити достатній обсяг фактологічного матеріалу як необхідної умови обґрунтування теоретичних узагальнень. Метод аналізу статистичних даних, опублікованих у науково-педагогічній пресі, дозволив визначити ефективність шкільної навчальної літератури з іноземних мов.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 80-х рр. XX ст. – перше десятиріччя XXI ст. *Нижня межа* визначається такими документами у сфері навчання іноземних мов, як методичний лист Міністерства освіти СРСР про вдосконалення навчання іноземних мов (1984 р.), Постанова Міністерства освіти СРСР „Про основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи” (1984 р.), що ініціювали зміну підходів до визначення цілей і змісту навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах й окреслили початок процесу підготовки змісту вітчизняної навчальної літератури з іноземних мов. *Верхня межа* визначається тенденціями щодо активного впровадження комунікативно-діяльнісного підходу до навчання іноземних мов, орієнтації на європейські стандарти, зміни парадигми розвитку шкільної іншомовної освіти – забезпечення учням можливості оволодіння іноземною мовою в контексті культури країни, мова якої вивчається. Основним стратегічним документом, який слугував методологічною основою організації навчання іноземних мов у школах України, стали загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2003 р.).

Для обґрунтування передумов конструювання вітчизняної навчальної літератури з іноземних мов у 80-х рр. XX ст. проведено ретроспективний аналіз проблеми, починаючи з

70-х рр. ХХ ст.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: програми для загальноосвітніх навчальних закладів з іноземних мов (1980, 1988, 1991, 1996, 2001 рр.); Програма розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991-1995 рр.); Проект державного освітнього стандарту з іноземної мови, 5-9 класи (1998 р.); загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2003 р.); Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Освітня галузь „Мови і літератури” (2004 р.); загальні теоретичні засади і дидактичні принципи побудови змісту ефективного підручника (А.Р. Арутюнов, В.П. Беспалько, І.Л. Бім, П.Г. Буга, М.М. Вятютнев, Д.Д. Зуєв, Я.П. Кодлюк, В.В. Краєвський, І.Я. Лернер, О.Я. Савченко, М.М. Скаткін, А.В. Фурман, Ф.М. Жерар, К. Роеж’єр); теорія мовленнєвої діяльності (М.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.М. Леонт’єв); лінгводидактичні та методичні принципи іншомовного навчання (Н.П. Басай, І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, Н.І. Гез, Т.В. Голуб, П.Б. Гурвич, О.І. Литвинюк, М.В. Ляховицький, Р.Ю. Мартинова, О.О. Мироліубов, В.М. Плахотник, Т.К. Полонська, В.Г. Редько, А.П. Старков, Н.П. Чумак); теорія комунікативного навчання іноземних мов (Г.В. Колшанський, І.Р. Максимова, Р.П. Мільруд, Ю.І. Пассов); теоретичні засади конструювання змісту електронних засобів навчання з іноземних мов як нових дидактичних засобів (З.В. Савченко, Т.П. Соколовська, І.І. Костікова, І.П. Підласий, Г.С. Чекаль); концептуальні положення оцінювання якості шкільних підручників (Л.В. Биркун, Н.М. Буринська, Н.Д. Гальскова, О.О. Коломінова, Т.О. Лукіна).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів. *Уперше* у вітчизняній педагогічній науці проведено комплексний аналіз змісту шкільних підручників з іноземних мов періоду 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.; запропоновано періодизацію галузі конструювання їхнього змісту. *Визначено* тенденції конструювання змісту підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів України та досліджено чинники їх впливу на розвиток освітньої галузі. *Уточнено* принципи добору змісту навчання, реалізованого у підручниках, сконструйованих на засадах комунікативно-діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів; шляхи впровадження робочих зошитів і програмних педагогічних засобів з метою індивідуалізації та диференціації процесу навчання іноземних мов. *Удосконалено* розуміння місця і функцій позатекстових компонентів у структурі навчальної книги. *Подальшого розвитку* набули дидактичні та методичні засади добору та структурування змісту підручників.

Практичне значення одержаних результатів полягає в поглибленні знань про досвід підручникотворення у галузі вітчизняної дидактики та методики. Результати дослідження можуть слугувати засадами для проведення комплексного аналізу чинних шкільних

підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів. Детальний аналіз їх змісту та узагальнення його результатів можуть бути використані авторами під час розроблення особистісно орієнтованої навчальної літератури з урахуванням комунікативно-діяльнісного підходу, а також викладачами ВНЗ під час створення окремих курсів із дидактики та методики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати наукової роботи обговорювалися на засіданнях лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України (2006-2010); міжнародних науково-практичних конференціях: „Полікультурні аспекти іншомовної освіти в контексті євроінтеграції” (Чернігів, 2008), „Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2009), „Пріоритетні напрями підготовки вчителя іноземної мови у контексті вимог Болонського процесу” (Ніжин, 2009); всеукраїнських наукових конференціях „Проблеми сучасного підручника” (Київ, 2008, 2009, 2010); звітних наукових конференціях кафедри романо-германських мов Хмельницького національного університету (2008, 2009, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 11 одноосібних наукових працях, 6 з яких у виданнях, затверджених ВАК України, а також 2 тезах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел. Робота містить 7 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 256 сторінок, із них 191 сторінка основного змісту. Список використаної літератури вміщує 356 джерел, з них 13 іноземними мовами. Вісім додатків розміщено на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її хронологічні межі; висвітлено загальний стан розробленості проблеми в сучасній історико-педагогічній літературі; визначено мету, завдання, об’єкт і предмет, методи дослідження, його методологічну основу, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі – „**Становлення вітчизняної галузі конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов**” – розглянуто трансформаційні процеси у сфері шкільної іншомовної освіти в 70-80-х рр. ХХ ст., що слугували передумовами створення нової навчальної літератури з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів України. Досліджено концептуальні положення, на основі яких відбувався добір змісту перших вітчизняних експериментальних навчальних посібників з іноземних мов, визначено їх ефективність порівняно з чинними на той час підручниками.

Виявлено, що основними передумовами конструювання навчальної літератури з іноземних мов в Україні у 80-х рр. ХХ ст. були невідповідність між рівнем іншомовної підготовки випускників середніх загальноосвітніх навчальних закладів і вимогами навчальної програми в умовах зростаючої потреби у фахівцях, які володіли б іноземною мовою. На основі аналізу змісту діючих на той час підручників з іноземних мов, нормативних документів і науково-педагогічної літератури зі спорідненої проблематики було встановлено, що така суперечність обумовлювалася методичними положеннями, на основі яких здійснювалося навчання. Зокрема, пріоритетною метою навчання вважалося оволодіння усним мовленням. У зв'язку з цим відбувалося: послідовне оволодіння видами мовленнєвої діяльності з певним усним випередженням; письмо не визначалося метою навчання, а розглядалося як допоміжний засіб, який мав сприяти структурному оформленню мовлення, опануванню технікою читання тощо; інтуїтивне засвоєння мовного матеріалу; навчання на основі мовленнєвих зразків; недооцінювання ролі рідної мови.

З'ясовано, що у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності навчання іноземних мов методисти П.Б. Гурвич, Р.Ю. Мартинова, О.О. Миролубов, В.М. Плахотник, В.Л. Скалкін пропонували вдосконалити деякі положення свідомо-порівняльного методу й повернути його в шкільну практику, а також переглянути цілі навчання іноземних мов. Упровадженню цих інновацій сприяли заходи щодо реформування системи шкільної освіти на початку 80-х рр. ХХ ст., хоча їх апробація проводилася у вузькому колі шкіл. В Україні роботу в цьому напрямі здійснював колектив авторів НДІ педагогіки УРСР (зараз Інститут педагогіки НАПН України), в результаті чого було підготовлено навчальні посібники з англійської (В.М. Плахотник, Р.Ю. Мартинова), французької (О.Т. Тімченко) та іспанської (В.Г. Редько) мов.

З огляду на те, що ця навчальна література була створена без урахування вимог чинної на той час програми і пропонувала альтернативну концепцію навчання іноземних мов, вона отримала статус „експериментальних навчальних посібників”. Відтак, 1980-ті рр. визначено як *етап становлення* (або *експериментальний*) у сфері конструювання змісту вітчизняних підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів.

Виявлено, що основними методичними положеннями експериментальних навчальних посібників були: взаємопов'язане та паралельне навчання всіх видів мовленнєвої діяльності; використання перекладу як засобу навчання; усвідомлене оволодіння навчальним матеріалом; диференційований підхід до засвоєння граматичного матеріалу; робота над ізольованими словами і словосполученнями як основа формування лексичних навичок; навчання способів самостійного здобування знань.

Відповідно до запропонованої концепції у змісті експериментальних посібників із перших уроків здійснювалося паралельне навчання аудіювання, говоріння, читання і письма. На відміну від діючих на той час підручників, кожен урок у їх змісті передбачав виконання домашніх завдань, що сприяло більш ефективному оволодінню учнями навчальним матеріалом, а також вирішувало проблему переходу до основного курсу, коли розпочиналося навчання читання і письма.

Встановлено, що у процесі пред'явлення лексичного матеріалу його семантизація здійснювалася за допомогою перекладу на рідну мову учнів, а оволодіння граматичним матеріалом відбувалося на основі засвоєння правил. Чільне місце у системі вправ і завдань для формування лексичних і граматичних навичок займали вправи на переклад. Для забезпечення більш високого рівня автоматизації ряд перекладних вправ пропонувалося виконувати на швидкість, що, на думку авторів, сприяло формуванню мовленнєвих реакцій, необхідних для спонтанної комунікації.

З'ясовано, що навчання діалогічного й монологічного мовлення учнів у змісті експериментальних посібників відбувалося на основі сформованих навичок за допомогою виконання усно-мовленнєвих і письмових вправ (здебільшого репродуктивного характеру) з використанням зорових або вербальних опор.

Проведене дослідження засвідчило, що у змісті посібників було реалізовано енциклопедичний підхід до навчання країнознавчого матеріалу, відповідно до якого учням повідомлялися загальні відомості про країни, мову яких вони вивчали. Проте, здебільшого, в них відображалися вітчизняні реалії за допомогою нової звукової системи, що не передавало „духу” мови та народу.

Перевірка ефективності експериментальних посібників, проведена у 1983-1985 рр., засвідчила вищі результати порівняно з використанням діючих на той час підручників. Так, було встановлено, що вміння учнів в усному мовленні значно перевищували вимоги чинної програми, а їхнє володіння письмом було на високому рівні. За результатами перевірки рекомендувалося вдосконалити окремі методичні положення і продовжити роботу над конструюванням посібників для старших класів. Це створювало умови для оновлення цілей змісту навчання іноземних мов в Україні, що надалі знайшло своє відображення як у вимогах програми, так і у змісті підручників, сконструйованих на її засадах.

У другому розділі – **„Конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов у перехідний період розвитку української освіти 1991-2000 рр.”** – проаналізовано чинники впливу на оновлення змісту навчання іноземної мови в середній школі, особливості добору змісту перших вітчизняних підручників для навчання іноземних мов у загальноосвітніх

навчальних закладах, визначено місце, дидактичні та методичні функції позатекстових компонентів навчальної книги.

Період 1991-2000 рр. визначений як *перехідний* у сфері конструювання змісту вітчизняних підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів. Він отримав назву за аналогією з „Програмою розвитку народної освіти УРСР на перехідний період 1991-1995 рр.“, яка визначила низку заходів, необхідних для оновлення змісту вітчизняної освіти. Однак у контексті дослідження було розширено його хронологічні межі до 2000 р., оскільки прийняття нормативних документів, конструювання нової навчальної літератури та її апробація тривали впродовж десятиліття.

Виявлено, що основним орієнтиром для конструювання змісту підручників з іноземних мов слугувала нова навчальна програма (1991 р.), яка відображала необхідність комунікативної спрямованості процесу навчання, рівноправне ставлення до формування вмій і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності, урахування ролі рідної мови.

Проведений аналіз підручників показав, що цей період характеризувався появою значної кількості напрямів, які відображали широку палітру дидактичних і методичних підходів до навчання іноземних мов. Найповніше вимогам програми відповідали підручники, що базувалися на концепції свідомо-порівняльного методу (англійська мова – В.М. Плахотник; німецька мова – Н.П. Басай; французька мова – О.Т. Тімченко; іспанська мова – В.Г. Редько). Окремі автори пропонували альтернативні підходи, які переважно спиралися на досягнення зарубіжної психології та методики (Л.В. Занков, О.О. Леонт'єв, Г. Лозанов, Г.О. Китайгородська). Зокрема, це інтенсивні методи навчання (Т.П. Бевзенко, Н.К. Складенко), авторські концепції багаторівневого діалогу культур (О.І. Литвинюк) і природно-розмовного методу (Т.Л. Сірик). Це мало позитивний вплив на розвиток вітчизняної галузі конструювання змісту шкільної навчальної літератури, оскільки в такий спосіб здійснювалась апробація окремих методичних положень й авторських інновацій. У змісті цих підручників пропонувався більший обсяг лексичного матеріалу для рецептивного і продуктивного засвоєння, ніж передбачалося навчальною програмою (Т.П. Бевзенко, О.І. Литвинюк, Н.К. Складенко). Пред'явлення граматичного і лексичного матеріалу відбувалося на функціональній основі (Т.П. Бевзенко, Т.Л. Сірик, Н.К. Складенко).

Характерною особливістю переважної більшості підручників цього періоду було ширше, порівняно з попереднім періодом, використання комунікативних ситуативних завдань (Н.П. Басай, Т.П. Бевзенко, О.І. Литвинюк, В.М. Плахотник, В.Г. Редько, Н.К. Складенко, О.Т. Тімченко). Проте їх частка була недостатньою для ефективного формування комунікативної компетенції і стосувалася, здебільшого, тем побутового спрямування. Монологічне та діалогічне мовлення здійснювалося переважно на основі

інформації та мовного матеріалу, вміщених у текстах для читання, що передбачало, в основному, підготовку так званих „топиків”, тобто зазубрювання текстів і не забезпечувало успішний розвиток творчих можливостей учнів у спілкуванні.

Визначено, що домінуючим для підручників цього періоду залишається енциклопедичний підхід до представлення країнознавчої інформації (Н.П. Басай, В.М. Плахотник, В.Г. Редько, О.Т. Тімченко), що забезпечував учнів певним обсягом знань, однак не сприяв глибокому розумінню іншої культури. В окремих підручниках представлення країнознавчої інформації відбувалося у динамічній формі, що досягалося шляхом уведення до їх змісту єдиних персонажів, навчання лінгвокраїнознавчих аспектів мови (Т.П. Бевзенко, Н.К. Складенко), виконання проектних завдань на порівняння власної культури з особливостями країни, мова якої вивчається (О.І. Литвинюк).

Досліджено питання структурування текстових і позатекстових компонентів змісту підручників з іноземних мов. Встановлено, що позатекстові матеріали як важлива складова загальної системи підручника забезпечують текстовий компонент і сприяють засвоєнню знань і способів діяльності, що закладені у його змісті. Чільне місце в позатекстовому компоненті належить ілюстративному матеріалу, що в змісті підручників з іноземних мов виконує такі функції: 1) полегшує процес оволодіння новим лексичним матеріалом; 2) стимулює комунікативну активність учнів; 3) доповнює зміст навчального тексту, сприяючи більш глибокому і повному його розумінню; 4) сприяє усвідомленому сприйманню нових граматичних структур; 5) полегшує орієнтування у змісті підручника за допомогою використання сигналів-символів.

Таким чином, на основі аналізу тенденцій перехідного періоду в сфері конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов виявлено альтернативні підходи до навчання іноземних мов і визначено їх ефективність.

У третьому розділі – **„Особливості змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов у період упровадження комунікативно-діяльнісного підходу в українському шкільництві (початок ХХІ ст.)”** – визначено основні передумови оновлення змісту навчання іноземних мов у середній школі на початку ХХІ ст., проаналізовано дидактичні, психологічні та методичні підходи до конструювання змісту підручників для молодшої та основної школи, особливості їх використання в комплекті з робочими зошитами і програмними педагогічними засобами. На основі аналізу результатів перевірки (експертних оцінок і результатів апробацій) якості шкільної навчальної літератури з іноземних мов, здійснених Міністерством освіти і науки України, визначено рівень її ефективності.

Установлено, що визначальний вплив на вітчизняну сферу конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов на початку ХХІ століття має європейський

досвід, що обумовлено необхідністю наблизити рівень навчання цього предмета до міжнародних стандартів. Це передбачає утвердження компетентнісної парадигми, а також комунікативного підходу, що визначається основною методологічною концепцією навчання.

Оскільки володіння мовою передбачає здатність за її допомогою здійснювати пізнавальну та мисленнєву діяльність, то цей етап у сфері конструювання змісту дидактико-методичного забезпечення навчального процесу визначено як *період упровадження комунікативно-діяльнісного підходу*. Для цього етапу характерна поява нових авторів серій підручників з англійської (Л.В. Биркун, І.Г. Горець, Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич, О.Д. Карп'юк, А.М. Несвіт та ін.), німецької (В.І. Орап, З.Л. Павлюк, С.І. Сотникова, М.М. Сидоренко та ін.), французької (Ю.М. Клименко, О.М. Мар'єнко, Н.П. Чумак та ін.) мов. Водночас, продовжують роботу над конструюванням змісту підручників з англійської, німецької та іспанської мов Н.П. Басай, Т.К. Полонська, В.М. Плахотник, В.Г. Редько, Т.Л. Сірик.

Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що на початку ХХІ ст. зросли вимоги до рівня іншомовної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів, про що, зокрема, свідчить започаткування обов'язкового вивчення першої іноземної мови як загальноосвітнього предмета з 2-го класу, а другої – з 5-го.

Проведений всебічний аналіз змісту чинних підручників з іноземних мов сприяв узагальненню їх особливостей та виявленню таких характерних ознак:

1. Відповідно до методичних засад комунікативно-орієнтованого навчання нові лексичні та граматичні одиниці добираються з урахуванням комунікативної значущості. Вони пред'являються не ізольовано, а в певному контексті, після чого в змісті підручників подається комплекс вправ, спрямований на формування відповідних умінь і навичок використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності.

2. Зміст підручників для 2-го класу забезпечує синтетичне образне навчання мовного і мовленнєвого матеріалу без теоретичних пояснень на основі конкретного змісту завдань. З метою формування комунікативних умінь і навичок учням пропонуються завдання на імітативну репродукцію матеріалу за запропонованим зразком. За окремими підручниками навчання розпочинається з пропедевтичного курсу (О.Д. Карп'юк, З.Л. Павлюк, В.Г. Редько), систематично викладеного в стислій елементарній формі.

У зв'язку з розвитком аналітичних здібностей учнів у змісті підручників для 3-го й 4-го класів здійснюється поступовий перехід до більш усвідомленого вивчення іноземної мови: з'являються пояснення граматичних явищ, збільшується обсяг текстів для читання, запроваджується виконання творчих завдань без опори на зразок.

3. Навчання другої іноземної мови, на відміну від першої, має усвідомлений характер, що обумовлено вищим рівнем психічного й інтелектуального розвитку учнів, досвідом, набутим у процесі вивчення рідної та першої іноземної мови. Тому пропедевтичний курс не використовується, а навчання розпочинається з формування в учнів умінь і навичок із визначених програмою тем.

4. Встановлено, що серед авторів досі немає однастайності щодо визначення ролі та місця перекладу в процесі навчання іноземних мов. Зокрема, у змісті підручників Л.В. Биркун, О.Д. Карп'юк, А.М. Несвіт, З.Л. Павлюк, О.О. Мар'єнко використання рідної мови зведено до мінімуму вже з перших років навчання. Решта авторів переконана у важливості цього виду мовленнєвої діяльності, про що свідчить аналіз змісту їхніх навчальних книг.

У змісті окремих підручників для навчання другої (німецької) іноземної мови (М.М. Сидоренко, С.І. Сотникова) використовується опора як на рідну, так і на першу іноземну мову (англійську).

5. Характерною ознакою чинних підручників є побудова процесу навчання у формі діалогу культур, що досягається за допомогою: а) тематичних розділів, які розкривають окремі аспекти життя в країнах, мова яких вивчається; б) уведення єдиних персонажів – представників вітчизняної та іноземної культур, які є учасниками подій, що розгортаються на сторінках навчальної книги; в) використання автентичних мовленнєвих зразків; г) уведення автентичних текстів, що представляють різні стилі та жанри, та ілюстрацій.

6. Для діючих підручників цього періоду характерною є більша прагматична спрямованість завдань, пов'язаних із міжкультурною комунікацією. З цією метою у їхньому змісті інтенсивніше використовуються навчально-мовленнєві ситуації, що дозволяють моделювати акти спілкування у процесі формування вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності.

7. Орієнтованість навчального процесу на результат досягається за рахунок використання у змісті підручників проектних завдань (Л.В. Биркун, Т.В. Голуб, Л.В. Калініна, О.Д. Карп'юк, А.М. Несвіт, В.Г. Редько, Н.П. Чумак). Такий підхід сприяє реалізації міжпредметних зв'язків та діалогу культур, що передбачає не лише володіння матеріалом, але й функціональне використання мови як засобу спілкування і пізнавальної діяльності, дотримання норм етикету тощо.

8. Важливим компонентом змісту сучасних підручників є обов'язковість здійснення контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів. Останнє досягається за рахунок використання елементів Мовного портфелю (portfolio), працюючи з яким, школярі можуть дати суб'єктивну оцінку рівня сформованості власних умінь і навичок, та лінгводидактичних

тестів, які дозволяють визначити дійсну траєкторію зростання успішності учнів засобами кількісного оцінювання та виявляти проблеми, що перешкоджають цьому процесу.

У ході дослідження виявлено, що на початку ХХІ ст. підручник залишається основним, але не єдиним засобом навчання. У цей період з'являються навчальні комплекти – сукупність дидактичних засобів, що забезпечує цілісність навчального процесу в єдності цілей та змісту навчання, дидактичного процесу й організаційних форм діяльності. Їх основними компонентами стали робочі зошити та програмні педагогічні засоби.

Аналіз особливостей конструювання змісту навчальних комплектів з іноземних мов дозволив виявити, що окремі автори розмежовують функції підручників і робочих зошитів, вважаючи, що останні мають використовуватися лише для формування вмінь і навичок письма (Н.П. Басай, Л.В. Калініна, А.М. Несвіт, В.М. Плахотник, В.Г. Редько, І.В. Самойлюкевич). Інша група авторів не дотримується такої диференціації, а тому використовує їх для розвитку вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (Л.В. Биркун, Т.Ф. Білоусова, О.Д. Карп'юк, С.І. Сотникова), що робить робочий зошит прямим продовженням підручника або його змістовим додатком. Проведене дослідження засвідчило, що в обох випадках вправи, представлені у робочих зошитах, взаємопов'язані зі змістом підручника. За їх допомогою відбувається диференціація навчального процесу, що створює додаткові можливості для вдосконалення вмінь і навичок учнів.

Доведено, що впровадження програмних педагогічних засобів у процес навчання іноземних мов обумовлене їх дидактичними й методичними перевагами: наявність аудіовізуального ряду, що супроводжується інтерактивними вправами і сприяє образному сприйняттю інформації; використання функції зворотного зв'язку, за посередництвом якої здійснюється формування, контроль, оцінювання та корекція мовних навичок і мовленнєвих умінь учнів. Виявлено, що використання програмних педагогічних засобів позитивно впливає на ефективність навчання аудіювання, читання і письма, однак навчання говоріння залишається виключною функцією вчителя.

Результати проведеного дослідження дають можливість здійснити деякі узагальнення щодо тенденцій конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов (табл. 1).

Таблиця 1

Тенденції конструювання змісту підручників з іноземних мов

Етап	Тенденції конструювання змісту підручників
------	--

<p><i>становлення</i> (80-ті рр. XX ст.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – перехід до взаємопов’язаного та паралельного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності; – забезпечення усвідомленості процесу оволодіння навчальним матеріалом; – орієнтація на вивчення граматичного матеріалу на основі правил; – домінування ролі перекладних вправ; – інтенсифікація роботи з ізольованими словами і словосполученнями як основа формування лексичних навичок; – використання енциклопедичного підходу до засвоєння країнознавчого матеріалу;
<p><i>перехідний</i> (1991-2000 рр.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – пред’явлення граматичного й лексичного матеріалу на функціональній основі; – збільшення обсягу лексики для продуктивного й рецептивного засвоєння; – впровадження елементів комунікативних ситуативних завдань; – поєднання енциклопедичного та динамічного підходів до представлення країнознавчої інформації; – впровадження елементів проектної методики; – орієнтація на широке використання дидактичного потенціалу засобів наочності;
<p><i>упровадження комунікативно-діяльнісного підходу</i> (початок XXI ст.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення добору лексичного та граматичного матеріалу з урахуванням комунікативної значущості та представлення його на функціональній основі; – забезпечення переходу від інтуїтивного до усвідомленого вивчення першої іноземної мови; – орієнтація на усвідомлене вивчення другої іноземної мови; – використання опори на рідну та першу іноземну мови; – домінування соціокультурної спрямованості змісту освіти, побудова процесу навчання у контексті діалогу культур; – посилення ролі навчально-мовленнєвих ситуацій; – широке використання проектної методики та засобів контролю рівня сформованості вмінь і навичок учнів; – інтеграція підручника з робочими зошитами й програмними педагогічними засобами.

Результати перевірки якості шкільної навчальної літератури Міністерством освіти і науки України засвідчили, що наявна навчальна література з іноземних мов ефективніше сприяє формуванню в учнів компетенцій, визначених змістом навчальної програми, порівняно з підручниками, створеними в попередній період. Установлено, що такий рівень засвоєння досягається завдяки: 1) ранньому навчанню іноземної мови; 2) запровадженню продуктивних видів роботи з навчальним матеріалом; 3) використанню достатнього обсягу вправ і завдань для формування загальнонавчальних і аналітичних умінь; 4) зменшенню кількості мовних вправ за рахунок інтенсивнішого використання парних, групових, інтерактивних і проектних форм роботи; 5) практичному спрямованню навчального матеріалу, що знаходить відображення в урахуванні життєвого досвіду та інтересів учнів; проєкції на ймовірні сфери майбутнього використання іноземної мови.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми та узагальнення практичного досвіду конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов у період 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. дає підстави зробити такі **висновки**:

1. Основними соціально-історичними передумовами становлення вітчизняної галузі конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов у 80-х рр. ХХ ст. виявлено: 1) поглиблення міжнародного співробітництва, що стимулювало потребу у фахівцях, які володіли б іноземною мовою як засобом міжнародного та міжкультурного спілкування; 2) початок реформування змісту шкільної освіти у напрямі її гуманізації та демократизації; 3) суперечність між вимогами тогочасної програми та шкільною практикою навчання іноземних мов, яка не сприяла досягненню визначених цілей. Відтак, актуальною стала потреба пошуку альтернативних дидактичних і методичних підходів до побудови процесу навчання іноземних мов. Зокрема, у цей час вітчизняними і російськими методистами було обґрунтовано необхідність „вирівнювання” цілей в усіх видах мовленнєвої діяльності, використання усвідомленого підходу до навчання граматичного та лексичного матеріалу та опори на рідну мову. Співробітники НДІ педагогіки УРСР на чолі з В.М. Плахотником розпочали створення експериментальних навчальних посібників з іноземних мов, які мали практико-орієнтований характер.

2. У своєму розвитку вітчизняна галузь конструювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов пройшла три основних етапи:

– *становлення* (80-ті рр. ХХ ст.) – конструювання перших експериментальних навчальних посібників з англійської, французької та іспанської мов, що базувалися на засадах свідомо-порівняльного методу;

– *перехідний* (1991-2000 рр.) – характеризується появою підручників, сконструйованих

на засадах альтернативних концепцій навчання іноземних мов, які акумулювали в собі тогочасні досягнення вітчизняної та зарубіжної дидактики і методики та значною мірою були спрямовані на формування комунікативних умінь і навичок учнів;

– *упровадження комунікативно-діяльнісного підходу* (початок ХХІ ст.) – навчальна література з іноземних мов конструюється відповідно до комунікативно-діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів. Підручник залишається основним, але не єдиним засобом навчання, що передбачає використання у навчальному процесі робочих зошитів і програмних педагогічних засобів.

3. Узагальнення результатів проведеного дослідження засвідчило, що в процесі конструювання змісту комунікативно-орієнтованих підручників з іноземних мов доцільно спиратися на такі дидактичні та методичні засади: відповідність вправ і завдань віковим особливостям і можливостям учнів; комунікативно-діяльнісний підхід до навчання; функціонально-когнітивний підхід до вивчення нового мовного і мовленнєвого матеріалу; взаємопов'язане навчання усіх видів мовленнєвої діяльності; застосування різних видів дидактичних ігор на початковому етапі; використання мовленнєвих ситуацій у процесі формування мовленнєвих умінь і навичок; прагматична спрямованість добору змісту навчання; залучення автентичних матеріалів до змісту підручників; соціокультурна спрямованість навчального матеріалу; запровадження проектних методів роботи; забезпечення обов'язкового контролю і самоконтролю; різнобічне використання дидактичних можливостей ілюстративного матеріалу; диференціація навчального матеріалу з урахуванням індивідуальних можливостей учнів; поступальність та комунікативна значущість навчального матеріалу; використання у змісті підручників матеріалів, які сприяють вихованню, освіті та розвитку школярів.

4. Виявлено, що для останнього десятиліття характерним стало створення навчальних комплектів: доповнення підручника як основного засобу навчання робочими зошитами і програмними педагогічними засобами. Основними дидактичними передумовами їх запровадження визначено індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, що дозволяє урізноманітнити шляхи та способи реалізації дидактичних принципів навчання, сприяє підвищенню якості засвоєння іншомовних знань, умінь і навичок. Проведений аналіз засвідчив, що робочі зошити доцільно використовувати для формування вмінь і навичок письма як одного з найскладніших видів мовленнєвої діяльності. Упровадження програмних педагогічних засобів обумовлене можливістю організації процесу навчання в інтерактивній та ігровій формах, використання групової, парної та індивідуальної роботи школярів, функція зворотного зв'язку дозволяє учням керувати власною навчальною діяльністю, відстежувати успіхи в навчанні.

5. У результаті опрацювання значного масиву нормативної бази у сфері навчання іноземних мов (стандарти, програми, методичні листи, закони) та наукових досліджень щодо психологічних, дидактичних і методичних проблем конструювання змісту навчальної літератури з іноземних мов (Л.В. Биркун, І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, Д.Д. Зуєв, О.О. Коломінова, Т.О. Лукіна, В.Г. Редько, Ф. Жерар, К. Роеж'єр) з'ясовано, що перевірка якості навчальної літератури в Україні здійснюється відповідно до стандартів Міністерства освіти і науки України, а її основними інструментами є педагогічна експертиза, апробація та моніторинг, що передбачають використання теоретичних та емпіричних методів. Проте, як засвідчив аналіз науково-педагогічної літератури, окремі автори дотримуються точки зору про те, що перевірку якості змісту підручників варто проводити на етапі їх конструювання, апробуючи напрацьовані матеріали в процесі шкільного навчання.

Проведене дослідження засвідчило, що в результаті поєднання вітчизняного досвіду та зарубіжних позитивних тенденцій у сфері конструювання змісту навчальної літератури з іноземних мов на початку XXI ст. було створено нове покоління підручників. Перевірка якості їх змісту, проведена МОН України, засвідчила, що він сконструйований на засадах комунікативно-діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів і відповідає вимогам навчальної програми. Апробування підручників у школі дозволило виявити, що їх зміст сприяє ефективнішому формуванню іншомовних умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності, порівняно з навчальною літературою попередніх періодів, що підвищує рівень готовності учнів до участі в реальних ситуаціях спілкування. Це досягається завдяки ранньому навчанню іноземних мов, урахуванню вікових особливостей учнів, переважанню продуктивних, інтерактивних і проектних завдань над мовними тренувальними вправами.

Водночас варто зазначити, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів подальших наукових розробок відносимо: вивчення проблеми дидактичних і методичних засад конструювання змісту сучасних підручників з іноземних мов для старшої школи відповідно до комунікативно-діяльнісного, культурологічного підходів та професійного визначення старшокласників; добір змісту програмних педагогічних засобів для основної та старшої школи; розроблення системи критеріїв для оцінювання змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов, зокрема робочих зошитів і програмних педагогічних засобів.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Пасічник О. С. Періодизація галузі вітчизняного підручникотворення у сфері шкільної іншомовної освіти / О. С. Пасічник // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського : зб. наук. статей. – Вінниця : ПП „Едельвейс і К”, 2008. – Вип. 22. – С. 297–302.

2. Пасічник О. С. Передумови створення вітчизняної навчальної шкільної іншомовної літератури у 80-х рр. ХХ ст. / О. С. Пасічник // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія : педагогічні науки : зб. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – № 62. – С. 129–133.

3. Пасічник О. С. Контроль і самоконтроль у змісті сучасних вітчизняних шкільних підручників з іноземних мов / О. С. Пасічник // Наукові записки. Серія : Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені М. Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 3. – С. 103–107.

4. Пасічник О. С. Дидактичні засади використання ілюстративного матеріалу в змісті вітчизняних шкільних підручників з іноземних мов / О. С. Пасічник // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2009. – Вип. 3. – С. 230–236.

5. Пасічник О. С. Тенденції становлення та розвитку змісту вітчизняних шкільних електронних навчально-методичних комплектів з іноземних мов / О. С. Пасічник // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Педагогічна думка, 2009. – Вип. 9. – С. 185–193.

6. Пасічник О. С. Організація перевірки якості шкільної іншомовної навчальної літератури в Україні та її результати / О. С. Пасічник // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 38–42.

7. Пасічник О. С. До проблеми створення вітчизняних підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів / О. С. Пасічник // Анотовані результати НДР Інституту педагогіки за 2006 р. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 107.

8. Пасічник О. С. Напрями оновлення змісту навчання іноземних мов у загальноосвітній школі в першій половині 90-х рр. ХХ ст. / О. С. Пасічник // Матеріали наук.-практ. семінару „Пріоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності”. – Чернігів, 2008. – С. 100–107.

9. Пасічник О. С. Дидактико-методичні підходи до конструювання змісту вітчизняних шкільних підручників для навчання другої іноземної мови / О. С. Пасічник // Матеріали наук.-практ. семінару „Пріоритетні напрями формування у студентів вищих навчальних закладів професійної іншомовної компетентності”. – Чернігів, 2009. – С. 82–86.

10. Пасічник О. С. Особливості використання методу проектів у змісті вітчизняних підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів / О. С. Пасічник // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць / Хмельницький національний університет. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – Вип. 4. – С. 161–164.

11. Пасічник О. С. Результати перевірки ефективності вітчизняних програмних

педагогічних засобів з іноземних мов / О. С. Пасічник // Анотовані результати НДР Інституту педагогіки за 2009 р. – К. : Педагогічна думка, 2010. – С. 148–149.

АНОТАЦІЇ

Пасічник О.С. Тенденції конструювання змісту підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів України (80-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011.

Дисертаційна робота присвячена вивченню та комплексному аналізу особливостей добору змісту підручників з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів України в період 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Розглянуто соціально-історичні передумови зародження галузі конструювання вітчизняної шкільної навчальної літератури з іноземних мов, а також укладено й обґрунтовано її періодизацію, що представлена такими трьома історичними етапами: 1) становлення (або експериментальний) – 80-ті рр. ХХ ст.; 2) перехідний – 1991-2000 рр.; 3) період упровадження комунікативно-діяльнісного підходу – початок ХХІ ст. У межах кожного етапу визначено дидактико-методичні особливості добору змісту шкільної навчальної літератури з іноземних мов; охарактеризовано концепції та найбільш вагомні новаторські розробки авторів; окреслено позитивні тенденції та особливості використання підручників у комплекті з робочими зошитами і програмними педагогічними засобами.

Визначено дидактичні та методичні засади щодо способів конструювання змісту комунікативно-орієнтованих підручників з іноземних мов.

Ключові слова: підручник, робочі зошити, програмні педагогічні засоби, іноземні мови, комунікативний підхід, тенденції конструювання змісту підручників, періодизація, перевірка ефективності, критерії оцінювання.

Пасечник А.С. Тенденции конструирования содержания учебников по иностранным языкам для общеобразовательных учебных заведений Украины (80-е гг. ХХ века – начало ХХІ века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2011.

Диссертационная работа посвящена изучению и комплексному анализу особенностей

отбора содержания учебников по иностранным языкам для общеобразовательных учебных заведений Украины в период 80-х гг. XX века – начала XXI века.

Базовым понятием исследования выступает категория „учебник” как средство, которое представляет систему знаний и видов деятельности по конкретному учебному предмету в соответствии с государственным стандартом образования и требованиями учебной программы.

В процессе исследования выявлены социально-исторические предпосылки зарождения отрасли конструирования отечественной школьной учебной литературы по иностранным языкам, предложена и обоснована ее периодизация. Выявлено, что необходимость ее создания украинскими авторами была обусловлена низким качеством школьной иноязычной подготовки учеников, недостаточным уровнем готовности к коммуникации с носителями языка, что непосредственно связывалось с методическими недостатками учебников того времени, реформированием сферы школьного образования. На основании доминирующих тенденций в развитии отрасли конструирования учебников выявлено три исторических этапа, в рамках каждого из которых исследованы дидактические и методические особенности конструирования их содержания, охарактеризованы авторские концепции и инновации:

1. Этап становления (экспериментальный период) – 80-е гг. XX века. – появление первых экспериментальных учебных пособий по английскому, французскому и испанскому языкам, которые базировались на принципах сознательно-сравнительного метода, усовершенствованного В.М. Плахотником и его научной школой.

2. Переходный период – 1991-2000 гг. – создание учебников, которые представляли широкий спектр методических подходов к изучению иностранных языков и ориентировали на формирование коммуникативных умений и навыков учащихся. Требования учебной программы определялись большинством авторов как недостаточные для формирования коммуникативной компетенции школьников, поэтому в их учебниках предусматривалось овладение большим объемом учебного материала.

3. Период внедрения коммуникативно-деятельностного подхода – начало XXI века. Обновление содержания обучения иностранным языкам происходит в соответствии с европейскими стандартами образования. Учебная литература конструируется с учетом коммуникативно-деятельностного и личностно ориентированного подходов. В практику обучения внедряется обязательное изучение двух иностранных языков. Учебник остается основным, но не единственным средством обучения – его дополняют рабочие тетради и программные педагогические средства.

Исследование позволило выявить основные формы работы с рабочей тетрадью: ее

рекомендуется использовать для формирования умений и навыков письменной речи. Программные педагогические средства позволяют организовывать учебный процесс в интерактивной форме, используя индивидуальную, парную и групповую формы работы, что способствует комплексному овладению устной и письменной речью.

Установлено, что в процессе конструирования коммуникативно-ориентированной учебной литературы по иностранным языкам следует руководствоваться такими дидактическими и методическими положениями: обучение иноязычному общению осуществлять на аутентичных материалах; учитывать особенности коммуникативно-деятельностного подхода к формированию иноязычных умений и навыков; обеспечивать дифференциацию учебного материала с учетом разных видов речевой деятельности; упражнения и задания приводить в соответствие с возрастными особенностями учащихся; широко использовать творческие виды работы на этапе активизации умений и навыков; дидактически целесообразно использовать возможности внетекстовых материалов; способствовать прагматической и социокультурной ориентации учебного процесса.

Проверка эффективности современных учебников свидетельствует о том, что их использование способствует формированию коммуникативной компетенции учащихся и достижению целей, определенных учебной программой.

Ключевые слова: учебник, рабочие тетради, программные педагогические средства, иностранные языки, коммуникативный подход, тенденции конструирования содержания учебников, периодизация, проверка эффективности, критерии оценивания.

Pasichnyk O.S. Trends in Constructing Contents of Foreign Language Textbooks for Comprehensive Schools in Ukraine (the 80s of the 20th century – beginning of the 21st century). – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of a Candidate of Pedagogic sciences in specialty 13.00.01 – „General pedagogy and history of pedagogy”. – Ivan Franko Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2011.

The dissertation is devoted to research and complex analysis of peculiarities of constructing foreign language textbooks for comprehensive schools in Ukraine in the period of 1980s – beginning of the 21st century.

The author defines social and historical preconditions that triggered origin of the sphere of constructing foreign language textbooks as well as suggests its periodization. According to the analyzed data historical development of this sphere may be represented with three periods: 1) formation period (or experimental) – the 80s of the 20th century; 2) transition period – 1991-2000; 3) period of introducing communicative approach – beginning of the 21st century. Within

every period main didactic and methodological principles of constructing foreign language textbooks are analyzed. The author describes didactic concepts and authors' innovative approaches to teaching foreign languages, defines positive trends and ways of combining traditional textbook with workbooks and electronic educational media.

Didactic and methodological principles of constructing communicative-oriented foreign language textbooks are defined in the dissertation.

Key words: textbook, workbook, electronic educational media, foreign languages, communicative approach, trends in constructing textbooks, periodization, efficiency examination, assessment criteria.